

Людмила ДАНИЛЕНКО

Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601, Україна
Електронна пошта: dankoua@ukr.net
<https://orcid.org./0000-0002-1812-973X>

ПАМ'ЯТЬ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ І СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРАХ

У статті досліджено лінгвістичні характеристики поняття «пам'ять» як одного з ключових культурних концептів серед інших, смисложиттєвих — людина, буття, мова, слово. Вихідним стало положення, що пам'ять — психологічна категорія, яка по-різному вербалізується мовними засобами, моделює синонімічні ряди, ментальні образні форми. Зауважено, що слово-поняття *пам'ять* корелює зі словами *свідомість, спогад, уява, розум, знання, сьогодення* крізь призму індивідуального і колективного досвіду минулого, виступає інструментом оцінки людського буття. У порівняльному аспекті розглянуто семантику дієслова української мови *запам'ятати* й чеської мови *zapomnět*, а також споріднених з ними іменників *незабудка* і *pomněnka*. Дієслова, маючи на перший погляд подібну граматичну структуру, характеризуються в сучасних літературних мовах антонімічними значеннями. Проаналізовано лінгвістичні чинники, за яких первісна семантична ознака кореня *rotn-* (*пам'ят-*) «пам'ятати» розвинулася до протилежного значення в чеському дієслові *zapomnět* «забути/ не запам'ятати щось». Відзначено, що під впливом інших слов'янських мов паралельне вживання в XVI–XVII ст. в українській мові двох синонімічних слів — *пам'ятати* і *помнити* — спричинилося до того, що слово *пам'ятати* витіснило з ужитку слово *помнити*. Досліджено семантику пам'яті в інтерпретації образних засобів — метафор і фразеології, які демонструють ознаки високої семантичної стабільності, відтворюваності в мові *по пам'яті*, відтак мають статус колективних спогадів. Наведений у статті матеріал свідчить, що концептуальне поле пам'яті структурують поняття, релевантні як для окремого індивіда, так і для всієї людської спільноти в конкретному часовому вимірі та мають значний аксіологічний потенціал.

Ключові слова: концепт пам'ять, семантика, конотації, метафоричні і фразеологічні засоби української мови, соціокультурний зміст.

Тема цієї статті впливає з ключового слова конференції «Національна пам'ять у філології: наукова спадщина академіка Віталія Русанівського» до 90-річчя видатного вченого. Властиво поставити питання, що являє собою пам'ять. Науковці різних галузей — філософи, історики, соціологи, культурологи, літературознавці — в межах методологічних засад своєї науки дають різні тлумачення цього слова. Наша мета — дослідити деякі лінгвістичні й

Цитування: Даниленко Л. Пам'ять у лінгвістичному і соціокультурному вимірі. Мовознавство. 2024. № 1. С. 30–38. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-003>
Citation: Danylenko L. (2024). Pam'iat u lnhvistychnomu i sotsiokulturnomu vymiri [Memory from a linguistic and socio-cultural perspective]. Movoznastvo, (1), 30–38. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-003>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

соціокультурні ознаки, притаманні ментальному концепту *пам'ять* як константи духовної культури нашого суспільства. В українському мовознавстві, наскільки нам відомо, ця проблема монографічно не досліджувалася, хоча серед розвідок з когнітивної семантики, лінгвокультурології можна навести окремі праці [Єрмоленко; Жайворонок].

Семантика слова *пам'ять*. Серед слів, які характеризують духовну діяльність людини, слово *пам'ять* посідає особливе місце. Воно є одним з ключових слів культури, пов'язаних з такими знаковими константами, як *життя, людина, мова, слово* (пор. метафору *культурна пам'ять слова*) тощо. У сучасній українській мові слово *пам'ять* має 4 основні значення: «1. Здатність запам'ятовувати, зберігати і відтворювати в свідомості минулі враження; 2. Запас вражень, що зберігаються в свідомості і можуть бути відтворені; 3. Згадка про кого-, що-небудь; 4. Здатність розумно, тверезо мислити, міркувати; свідомість» (СУМ 6 : 39). Двадцятитомний «Словник української мови» зафіксував два нові термінологічні значення слова *пам'ять*: з галузі інформатики, наприклад, *пам'ять комп'ютера, об'єм пам'яті, одиниця вимірювання пам'яті, оперативна пам'ять*, і з церковно-релігійної сфери використання: *пам'ять блаженних мучеників, вшанування блаженної пам'яті святого* тощо.

У наведених перших чотирьох дефініціях слово *пам'ять* корелює зі словом *свідомість*, пор.: *бути не при пам'яті* означає «втратити свідомість», *не пам'ятати себе від чого* — «діяти несвідомо», *приходити до пам'яті* «повертатися до свідомості» (ФСУМ 2 : 605, 907, 692). Сучасна мовна практика засвідчує синонімію слів *пам'ять* і *свідомість*, пор.: «Після першої ж ін'єкції вона прийшла до пам'яті, обличчя стало рухомим» (І. Кочерга) (там само : 692), «Чи було воно так?.. Чи загинув, не приходячи до свідомості..?» (О.Довженко) (СУМ 8 : 85). Свідомість, як відомо, належить роботі людського мозку. Звідси найтиповіша метафора, що моделює слово *пам'ять*, — це метафора вмістища, яким може бути не лише голова, але й серце, душа, напр.: «Йй у голові аж обертом пішло, так напружила пам'ять» (В. Шевчук). Назви внутрішніх органів людини, якщо в переносному значенні вони служать мірилом духовних якостей, мають спільні з пам'яттю ознаки: у *глибині душі/серця/пам'яті*, напр.: «Перед її поглядом глибини пам'яті вивергали пережиті нею кривди» (Р. Іванченко). У художніх творах метафора вмістища пам'яті може виявлятися через різні образи, пор. «Пам'ять наша — глибокий колодязь» (Є. Гуцало). Пам'ять як колодязь, криниця — цей образ виражає глибоку символіку чистоти, сили, спадкоємності, що тілесно й духовно зв'язує покоління.

Сама пам'ять ніколи не мислиться відокремлено від суб'єкта, вона персоніфікується, виконуючи притаманні йому дії: *пам'ять живе, говорить, переживає, усвідомлює, виручає, зраджує, слабшає, іде, вертається, напружується, щось уявляє, залишає слід*. Дії, пов'язані з роботою пам'яті, передають дієслова *зберігатися, відкладатися, повертати, приходити, доходити, пропадати, зникати, втрачати, спадати, оживати, вбирати в себе, відтворювати, відновлювати*. Особливістю концепту *пам'ять* є його функціонування в діалогічному контексті, що може реалізовуватися як стосовно окремого індивіда, його внутрішнього мовлення, так і колективу в цілому, пор. *пам'ять серця, покопатися в своїй пам'яті, прийти в себе* «опам'ятатися», *приходити на пам'ять кому vs. колективна, історична, народна, національна пам'ять*, що живе й утвердилася в певному соціальному про-

сторі. У межах діалогічного контексту *пам'ять* здатна набувати різних оцінних суджень і конотацій через сполучення з прикметниками позитивної й негативної оцінки, пор.: *світла, добра, свіжа, рідкісна, незвичайна, вдячна, вічна пам'ять* vs. *сумна, недобра, невдячна, лиха, чорна, коротка, стареча, ледача, слабка пам'ять*.

У синонімічний ряд слова *пам'ять* входить слово *спогад* — те, що збереглося в пам'яті, відтворення того, що раніше в пам'яті фіксувалося. Спогади пов'язані зі сприйняттям актуального моменту буття, але завжди цілком ґрунтуються на наших враженнях і досвіді від минулого. Існує думка, що чим далі ми йдемо в майбутнє, тим менше з нами минулого. Але це не зовсім так. Актуалізувати минуле допомагає пам'ять. Ми говоримо: *спливати в пам'яті/у спогадах*, тобто в уяві опинитися в іншому місці, часі, в інших обставинах і т. ін. У спогадах минулі події не лише відтворюються, але й певним чином створюються. У них включено і те, що згадується, і те, що уявляється з додаванням сучасних конотацій. Очевидно, ми нічого не можемо в *пам'яті відновити*, якщо не задіємо своєї уяви. Пам'ять та уява оперують спільними іменами дії: *воскрешати, відтворювати, виринати, напружувати, тривожити* тощо. Це підтверджують і контексти, в яких вони перетинаються, пор.: «Він міг думати і пливати безмежним океаном уяви і пам'яті» (Т. Халілов), «Спливали в пам'яті й розгорталися в уяві цілі картини» (А. Головка), «Багато імен стерлося з пам'яті, уява воскрешала тільки поодинокі обличчя» (О. Слісаренко).

Формування людини в певному сенсі відбувається паралельно з формуванням її пам'яті. Ця особливість була влучно відзначена чеським письменником Карелом Чапеком: «Пам'ять — це матерія, з якої зіткана наша власна тотожність. Позбудьтеся своєї пам'яті, і ви перетворитеся на людину, що впала з неба, з'явилася нізвідки і не знає, куди йти далі. Людина, яка втратила пам'ять, подібна до людини без свідомості, це той випадок, ніби людина є за межами дійсності, живе поза нею; знайте, що без пам'яті для нас немає дійсності» [Сарек : 136].

Взаємна залежність пам'яті й розуму осмислювалася з часів Платона. Не будемо розгортати цю тезу філософськими аргументами, а в цьому контексті наведемо лише один з афоризмів Франсуа де Лярошфуко, що виразно ідею ілюструє: *Усі скаржаться на свою пам'ять, але ніхто не скаржиться на свій розум*.

Пам'ять як продукт розумової діяльності образно схарактеризовано у фразеології. У її семантичному полі вона виявляє негативні конотації: може бути як *решето, дірява, куряча*, описувати нерозумну, нетямущу людину через фраземи *курячий мозок, куряча голова*. Незважаючи на те, що гендерна ознака стосується тут особи жіночого роду, в українській мові вислів *куряча пам'ять* означає забудькуватість або обмеженість розумових здібностей осіб обох статей, пор.: «Курячий же в тебе, пане Петре, мозок: не зовсім ти пішов по батькові» (П. Куліш) (ФСУМ 1 : 501). Активні ментальні здібності *приходити в голову, на розум* мають антонімічне фразеологічне значення як *вибити з голови пам'ять* (там само 2 : 692). Семантику непам'яті передає фразема *відбило баки (пам'ять)* «хто-небудь перестав згадувати, не пам'ятає, забув когось, щось» (там само 1 : 114), походження якої залишається дискусійним у сучасній українській мові. Цей вираз — типово українське образне фразеотворення, що збагатило інші східнослов'янські мови, а його дискусійність виявляється вже в тому, що академічний фразеологічний слов-

ник фіксує два значення фраземи з компонентом *баки* залежно від дієслова, з яким вона поєднується, пор. *забивати / забити баки* «1. Розмовами, балачками відвертати чийсь увагу від кого-, чого-небудь; заморочувати, задурювати голову кому-небудь. 2. Не давати кому-небудь сказати слова, промовити щось; затуркувати» (там само : 297). На думку В. Задорожного, яка є цілком слушною, фразеологізм *забити баки* був історично первісним [Задорожний : 107]. Дослідник обґрунтовує свою гіпотезу: «Саме таким ми бачимо шлях утворення реімперфектива від спрефіксованої форми первісної дієслівної основи *бáяти* (*баїти, бати*): *забáяти* (*забаїти, забати*) плюс імперфектуючий суфікс *-vá-* → *забавáти* — дієслівна форма недоконаного виду 2-го ступеня. Таким чином, первісно словосполучення, що згодом стало фразеологізмом *забивати баки*, мало вигляд *забавати баки* зі значенням “розповідати байки”, у якому з часом почала домінувати негативна емоційна оцінка, що надавало всьому словосполученню значення “говорити неправду”» [Задорожний : 110–111]. Залишається, однак, нез’ясованим питання, яким чином співвідносяться компоненти *баки* і *пам'ять*, який структурно-семантичний механізм моделювання фразеологічної семантики уможливив цю заміну. Звертає на себе увагу та обставина, що фразеологічні словники фіксують безособову форму *відбило баки* (*пам'ять*), а не *відбити*. Сама можливість появи фразеологізму *відбило баки* (*пам'ять*) є, справді, результатом фразеологічної деривації, але й цей процес займає своє місце в адекватній реконструкції первісного образу і значення фразеологічної одиниці. Ми припускаємо, що слово *баки* в обох наведених фраземах — це омоніми. В одному випадку — *забити баки* — йдеться про первісну семантику слова *баки* «очі» від *бачити* (ЕСУМ 1 : 119), у другому випадку — *відбило баки* — слово *баки* можна кваліфікувати як жаргонне позначення слова *голова* в контексті версії про жаргонне походження фраземи *баки забивати* [Ставицька : 37]. Таке наше припущення спирається на метафору слова *пам'ять* як певного вмістища, яким є передусім *голова* — центр розумової діяльності людини, пор. *вилетіло з голови* — *вилетіло з пам'яті* — *пішло в непам'ять*, *пам'ять стала, як решето* — *голова стала дірява* (СУМ online). Частотне для жаргонного середовища дієслово *відбити/ відбивати* підкріплює, як видається, вторинне тлумачення архаїчного *баки*. На цю особливість, однак без коментування, звернув увагу і В. Задорожний: «Зміна дієслівного компонента *забити* на антонімічний *відбити* призводить до появи у слові *баки* якихось нових смислових відтінків, які ще далі відводять його від етимологічно властивої йому семантики» [Задорожний : 107].

Загалом же справедливо констатувати, що завдяки семантичній стабільності, відтворюваності в мові в готовому вигляді, *по пам'яті*, фразеологізми можна назвати *колективними спогадами*. Від покоління до покоління вони транслюють комплекси культурних смислів, уявлень, розумінь про навколишній світ, релевантних для етнічного соціуму.

Порівняльна семантика пам'яті в українській і чеській мовах. На рівні синхронії слово *пам'ять* виявляє несподівані семантичні відношення в компаративному плані. Цікавою є семантика дієслів укр. *запам'ятати* й чes. *zapomněti / zapomenout* з протилежним значенням «забути». Звернімося до етимології — генетичної пам'яті цих слів. Українське слово *пам'ять* і чеське *patěť* належать до праслов'янського лексичного фонду й етимологічно пов'язані з і.-с. *men-ti «розум, думка» (ЕСУМ 4 : 272); [Rejzek : 443], що відповідає лит. *mintis* «думка», латис. *mēns* (род. в. *mentis*) «думка, мисль»,

д.-інд. *matí-* «мисль». Таким чином, первісне значення прасл. **raměť* утворено з **ra-* у значенні «пізніший, віддаленіший» і **měť* «думка», тобто думка про щось минуле. Чеський етимолог В. Махек доповнює коментар: **ra-mě-ť* від *ro-měněti* «*vzromenouti*» (= знову про щось подумати). Отже, український дієслівний дериват *запам'ятати* має значення «фіксувати в пам'яті кого, що». Натомість чеське дієслово *zapomněti*, так само з коренем *romn-*, що відсилає до первісної семантичної ознаки «мислити», має абсолютно протилежне значення «забути», тобто не *запам'ятати* щось. Як відомо, сучасній українській мові також відоме слово *запам'ятати* (з ремаркою *рідко*) в антонімічному значенні «забути, утратити в пам'яті», напр.: «Забув, коли й книжка була в хаті, мабуть, і азбуки *запам'ятав* уже» (С. Васильченко), те саме рос. заст. *запомнятвать* «забути», напр.: *Я запомнял ваше имя*. Історики української мови дослідили, що в українських пам'ятках XVI–XVII ст. «на означення поняття “держати в пам'яті”, “не забувати” в наших документах паралельно вживалося два однозначних спільнослов'янських слова — загальнослов'янське тепер в українській мові *пам'ятати* та невластиве сучасній українській літературній мові *помнити*», процес, протилежний *запам'ятовуванню*, також позначався словом *запоминати*, причому «слово *запоминати* могло означати також протилежне поняття до “забувати” — тобто “запам'ятовувати”» [Худаш : 39-40]. Слово *запомнити* в значенні «забути» і *припоминати*, *напоминати* в значенні «пригадувати», «нагадувати» у XVI–XVII ст., як свідчать пам'ятки, не без певної підтримки відповідних російських (*припомянуть*, *напомянуть*) та польських (*przypominać*, *parominać*) слів були ще досить поширені. Паралельне вживання двох синонімічних слів — *пам'ятати* і *помнити* — спричинилося до того, що одне з них (*пам'ятати*) витіснило з ужитку друге. Словники XIX ст. слова *помнити* вже не реєструють. «Сліди колишнього вживання в українській мові слів *напоминати*, *припоминати* в значенні “пригадувати” зберігаються, — як зазначає М. Л. Худаш, — у вживаних і тепер словах *поминки*, *пом'янути* (пор. у Шевченковому “Заповіті”: “І мене в сім'ї великій, В сім'ї вольній, новій, Не забудьте *пом'янути* Незлим тихим словом”)» [Худаш : 40].

Особливість чеського інфінітива *zapomnět* полягає в тому, що це — застаріла і діалектна форма *zapomněti*, **zapomníti*. А в сучасній літературній чеській мові вживається варіант *zapomenout*. Водночас *zapomnět* є значно активнішою граматичною основою для форми минулого часу *zapomněl* «забув», ніж *zapomenul* від *zapomenout*. За матеріалами Чеського національного корпусу слово *zapomněl* демонструє майже 60 тис. контекстів, а *zapomenul* — лише 446 [СНК, суп v8]. Згідно з чеськими етимологічними словниками, всі похідні від слова *raměť* відсилають до спорідненої словникової статті *-pomínat* (недоконана форма дієслова): *zapomínat* «забувати», *vzpomínat*, *upomínat*, *napomínat*, *připomínat* [Rejzek : 487], сюди ж належить і доконана дієслівна форма *romenout*: від д.-чес. *-romanúti* з прасл. **romęnōti* [там само : 486]. Спираючись на значення префікса *za-* «позаду» [там само : 731], і кореня *romn-* «пам'ять», можна констатувати, що первісна мотивація слова *zapomnět* була така: «винести думку за межі пам'яті», тобто «забути про щось, перестати про щось пам'ятати, втратити пам'ять».

Версію про взаємозв'язок чеських слів *raměť* і *zapomnět* запропонував авторитетний чеський індолог, етимолог Йозеф Зубатий. Учений зазначав, що індоєвропейський корінь *men-*, який виражав різні психічні явища (мислення, пам'ять, гнів), у праслов'янську добу мав, окрім різних дієслівних де-

риватів за формулою *-po-minati* «пам'ятати», також два типи дієвідмінювання [Zubaty : 145]. Із найдавніших писемних пам'яток фіксувалися коливання між цими двома формами. Поряд з дієсловами *zapomenouti*, *vzpromenouti*, *upromenouti*, *napromenouti*, *připromenouti*, *rozpromenouti* (д.-чес. *zapomanúiti*) існувало також дієслово д.-чес. *pomni* (*pomni*, *pomním*), *pomnieti* (*i pomněti*). У давньочеській мові це дієслово було недокожаного виду зі значенням «пам'ятати», як про це свідчить д.-чес. *budu pomnieti* (пор. третю Божу заповідь: *Pomni, aby[s] den sváteční světil* — Пам'ятай день святий святкувати). Приблизно з XVI ст. з'являється форма минулого часу на *-I zapomněl*. Її наводить у своєму словнику Й. Юнгманн, вона зустрічалася в перекладах Кралицької біблії та у творах Яна Амоса Коменського. Мова розвивалася в такому напрямку, що користувачі надавали перевагу формі *zapomněl*. Вірогідно, що на її вкорінення вплинуло з одного боку, дієслово д.-чес. *pomnieti* > *potněti*, з другого боку, — близьке до нього польське *zapomniał*.

Оригінальність семантики пам'яті в українській і чеській мовах демонструє ботанічна лексика. Так, назва квітки укр. *незабудка*, діал. *незабудька*, бот. *Myosotis* має прозору внутрішню форму *не забудь*. Цій квітці в народі приписувався магічний вплив на пам'ять того, кому її дарували. Після того як незабудку зривали, вона довго зберігала свіжість, а тому її часто посилали разом з подарунком, аби про благодійника не забували, пор. нім. *Vergißmeinnicht* — букв. «не забудь мене», пол. *niezapominajka*, слц. *nezábudka*, болг. *незабравка*, серб. і хорв. *споменак*, слн. *spominčica* (ЕСУМ 4 : 65).

Не забути — значить пам'ятати. Звідси мотивація незабудки чеською мовою *potněnka*, прикметника *potněnkový*, *potněnková barva* «небесно-голуба, світло-блакитна барва», *oči jako potněnky* «очі блакитні як незабудки», *obloha jako potněnky* «небо блакитне як незабудки», те саме словацькою мовою *nezábudkové oči* «очі небесно-голубого кольору». Не менш оригінальною є чеська діалектна назва незабудки — зменшувально-пестлива форма *pánbíčkovy očička*, букв. «оченята боженьки», пор. дитячу приповідку *Májový deštěček, dej nám ho pánbíček*.

Соціокультурне значення пам'яті. Синонімом слова *спогад* є *мемуари*. Для цього неслов'янського слова чеська мова має свій відповідник, прямо з пам'яттю пов'язаний, — *raměti*. На жаль, жанр мемуарів зараз мало поширений. Особливо цінними для нащадків вони були б у стосунку до видатних постатей. Віталій Макарович Русанівський опублікував невеликі за обсягом спогади «Дещо з історії Інституту». З великою повагою, теплом, а почасти й сумом, бо «лишилась невелика жменька», учений згадував усіх колег, з якими 50 років пропрацював в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Складається враження, що Віталій Макарович ніби боявся когось забути у своїх спогадах, а тому назвав 87 імен інститутських і 37 імен позаінститутських філологів-мовознавців. І підсумував словами: «Якщо я когось не назвав у цьому переліку, хай мені вибачить і живе вічно» [Русанівський : 25].

Повертаючись до теми нашої конференції, хочу зазначити, що великим ученим удається зробити свою наукову спадщину *здобутком людської пам'яті* — як особистої, так і колективної. Колективна пам'ять про вченого, на відміну від особистісної, не має фізіологічної основи. У цьому випадку її заміщають знання, об'єктивовані у формі наукових праць. Натомість індивідуальні спогади, якщо вони ще й приємні, мають цілу палітру емоцій. Віталія Макаровича Русанівського я знала багато років. Він був моїм Учителем у науці, разом ми обговорювали теми моїх дисертаційних праць, канди-

датської і докторської, разом раділи першому успішному захисту. Пам'ятаю день, коли я прийшла до Віталія Макаровича, аби почути думку з приводу завершеного тексту кандидатської дисертації. Я хвилювалася за своє наукове дітище, налаштувалася вислухати зауваження, записати, що потрібно виправляти. А Віталій Макарович зустрів мене у своєму кабінеті такими словами: «Я вже написав відгук наукового керівника». І передав мені від руки написаний листок паперу, який і досі я зберігаю з великою вдячністю і глибокою шаную. Особливість пам'яті на тлі інших ментальних процесів вочевидь полягає в тому, що вона допомагає і емоційно, й інтелектуально переживати минуле.

Доповіді нашої конференції об'єднують розрізнені спогади й оцінки наукової спадщини академіка В. М. Русанівського в цілісний дискурс, і таким чином відтворюється колективна пам'ять як складник нашої національної культури. Ми *вшановуємо пам'ять* видатного мовознавця, *вклоняємося* його *пам'яті*, згадуємо те, що *відклалося в нашій пам'яті*. Отже, пам'ять несе значне соціокультурне навантаження, має високий аксіологічний потенціал. Вона не тільки зберігає минуле, але й творить нові змісти сучасного, поєднуючи їх актуальним сприйняттям людей, подій, переживань. На завершення перефразую слова Ліни Костенко — нехай пам'ять про Віталія Макаровича Русанівського завжди буде «*Спомином пресвітлим*».

ЛІТЕРАТУРА

- Єрмоленко С. Я. «І весело, і так не скучно, На Великодніх як святках» (національна пам'ять слова: Котляревський — Шевченко — Куліш). *Культура слова*. 2019. № 91. С. 7–17. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури : словник-довідник. Київ : Наук. думка, 2018. 758 с.
- Задорожний В. Семантична реконструкція фразеологізму *забивати (забити) баки*. У *силовому полі мови. Пам'яті Інни Петрівни Ченігу* / упоряд. Г. В. Воронич. Київ : Компанія «Медіа Майстер», 2011. С. 107–112.
- Русанівський В. М. Дещо з історії Інституту. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 25–32.
- Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
- Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (на матеріалах Львівського Ставропігійського братства). Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 164 с.
- Čapek K. *Pověroň*. Praha : František Borový, 1941. 222 s.
- Rejzek J. *Český etymologický slovník*. Praha : Leda, 2001. 752 s.
- Zubaty J. *Zapomenouti, zapomněl atd. Naše řeč*. 1928. R. 12. Č. 7. S. 145–149.

ДЖЕРЕЛА

- ЕСУМ Етимологічний словник української мови. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 1. 632 с.; 2003. Т. 4. 656 с.
- СУМ online Словник української мови online. URL : <http://surl.li/pvsjr> (дата звернення: 12.12.2023).
- СУМ Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1975. Т. 6. 832 с.; 1977. Т. 8. 927 с.
- ФСУМ Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1993. Кн. 1–2. 984 с.
- ČNK Český národní korpus, syn v8. URL: <http://ucnk.ff.cuni.cz> (дата звернення: 14.04.2021).

Дата надходження до редакції: 26.05.2021
Дата надходження після доопрацювання: 13.09.2022
Дата затвердження редакцією: 20.10.2023

REFERENCES

- Yermolenko S. Ya. (2019). «I veselo, i tak ne skuchno, Na Velykodnikh yak sviatkakh» (natsionalna pamiat slova: Kotliarevskyi — Shevchenko — Kulish). *Kultura slova*, (91), 7–17. [In Ukrainian].
- Zhaivoronok V. V. (2018). *Antolohiia znakiv ukraïnskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Zadorozhnyi V. (2011). Semantychna rekonstruktsiia frazeolohizmu zabyvaty (zabyty) baky. U sylovomu poli movy. Pam'yati Inny Petrivny Chepihy. H. V. Voronych (Comp.). Kyiv: Kompaniia «Media Maister», 107–112. [In Ukrainian].
- Rusanivskyi V. M. (2005). Deshcho z istorii Instytutu. *Movoznavstvo*, (3–4), 25–32. [In Ukrainian].
- Stavytska L. (2003). *Korotkyi slovnyk zharhonnoi leksyky ukraïnskoi movy*. Kyiv: Krytyka. [In Ukrainian].
- Khudash M. L. (1961). *Leksyka ukraïnskykh dilovykh dokumentiv kintsia XVI — pochatku XVII st. (na materialakh Lvivskoho Stavropihiiskoho bratstva)*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. [In Ukrainian].
- Čapek K. (1941). *Pověroň*. Praha: František Borový.
- Rejzek J. (2001). *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- Zubaty J. (1928). Zapomenouti, zapomněl atd. *Naše řeč*. 12 (7), 145–149.

SOURCES

- ESUM Etymolohichni slovnyk ukraïnskoi movy. Vol. 1. (1982). Vol. 4. (2003). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- SUM Slovnyk ukraïnskoi movy online. URL: <http://surl.li/pvsjr> [In Ukrainian].
- SUM Slovnyk ukraïnskoi movy: in 11 vols. Vol. 6. (1975). Vol. 8. (1977). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- FSUM Frazeolohichni slovnyk ukraïnskoi movy. (1993). V. M. Bilonozhenko et al. (Comps). Kyiv: Naukova dumka. Book 1–2. [In Ukrainian].
- ČNK Český národní korpus, syn v8. URL: <http://ucnk.ff.cuni.cz> (last accessed: 14.04.2021).

Received: 26.05.2021
Received in revised form: 13.09.2022
Accepted: 20.10.2023

Liudmyla DANYLENKO

Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
64/13 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine
E-mail: dankoua@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>

MEMORY FROM A LINGUISTIC AND SOCIO-CULTURAL PERSPECTIVE

The article explores the linguistic characteristics of the concept of *memory* as one of the key cultural concepts among other meaningful ones — person, life, language, word. The starting point was the position that memory is a psychological category that is verbalized in different ways by linguistic means, models synonymous series, mental image forms. It is noted that the word-concept memory correlates with the words consciousness, memory, imagination, mind, knowledge through the prism of individual and collective experience

of the past, and acts as a tool for evaluating human existence. In a comparative aspect, the semantics of the Ukrainian verb to remember and the Czech *zapomnět*, as well as the related nouns *nezabudka* and *pomněnka*, are considered. Verbs, having at first glance a similar grammatical structure, are characterized by antonymic meanings in modern literary languages. The factors that led the original semantic feature of the root *pomn-* (*memor-* [пам'ят-]) — «to remember» — to develop to the opposite meaning in the Czech verb *zapomnět* «to forget / not to remember something» are analyzed. It was noted that under the influence of other Slavic languages, the parallel use in the XVI–XVII c. in the Ukrainian language, two words — «пам'ятати / помнити» — led to the fact that the word to remember displaced the word to remember from usage.

The semantics of 'memory' in the interpretation of figurative means — metaphors and phraseology, which show signs of high semantic stability, reproducibility in the language *from memory*, and thus have the status of collective memories. The evidence presented in the article shows that the conceptual field of memory is structured by concepts that are relevant both for the individual and for the whole human community in a particular time dimension and have a high axiological potential.

Keywords: concept of memory, semantics, connotations, metaphorical and phraseological means, socio-cultural content.